

Olga Morozowa

Czarnomorski Uniwersytet Narodowy im. Petra Mohyły, Mykołaiw (Ukraina)
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4627-2189>

Україномовна освіта – важливий чинник становлення української державності: історіографія проблеми

Streszczenie: W artykule autorka zwraca uwagę na proces walki ludności ukraińskiej o edukację ukraińskojęzyczną w zachodniej Ukrainie, jako ważny czynnik powstawania Zachodniej Ukraińskiej Republiki Ludowej; przedstawia przykłady z literatury ukraińskojęzycznej i polskojęzycznej na ten temat. Podkreśla również, że szczególnie istotne jest podjęcie kwestii odrodzenia narodowego Ukraińców, w szczególności odrodzenia języka ukraińskiego jako głównego środka zachowania i rozwoju etniczności, narodu, cywilizacji. Procesy te są szeroko reprezentowane zarówno w ukraińskiej, jak i polskiej historiografii. Aby stworzyć obiektywną wizję procesów językowych w Ukrainie, potrzebna jest dogłębna analiza prac ukraińskich i zagranicznych uczonych. Obecnie w Ukrainie istnieje zagrożenie dla języka ojczystego w związku z niestabilnością kursu politycznego kraju, narastającymi kryzysami w kraju, a w konsekwencji rozwojem duchowej biedy, utratą wartości cech narodowych i nie tylko. Dzisiejsze problemy językowe w państwie ukraińskim należy natychmiast rozwiązać na korzyść języka ukraińskiego. Społeczność zagraniczna, w szczególności polska, aktywnie wspiera Ukraińców w ich postulatach językowych.

Słowa kluczowe: język ukraiński, Zachodnioukraińska Republika Ludowa, historiografia

Сьогодні, в умовах становлення незалежної європейської української держави, нагальним завданням українців є захист рідної мови та здійснення усіляких заходів для її подальшого розвитку в усіх сферах суспільного життя. Звернення до питань національного відродження українців, зокрема відродження української мови як основного засобу збереження й розвитку етносу, нації, цивілізації є особливо актуальним.

Згадані процеси широко представлені як в українській, так і польській історіографії. Необхідним є ґрунтовний аналіз праць як українських, так і закордонних вчених задля вироблення об'єктивного бачення мовних процесів в Україні.

Отже, мета статті – висвітлити процес боротьби українського населення за україномовну освіту на західноукраїнських землях, як важливого чинника формування Західноукраїнської народної республіки; представити дані україномовної і польськомовної літератури з зазначеної проблеми.

Грунтовну працю з вивчення мовних проблем сьогодні проводить українська дослідниця Лариса Масенко¹, яка зазначає: „Мовна ситуація впливає на стан розвитку самої країни. Народи, які вперто захищали свої мовні права, одразу стали на шлях демократичного розвитку. Мовна інтерференція багатьох українців спричиняє невизначеність держави в цілому. Рівень економічного та соціально-політичного розвитку країни напряму залежить від мовної цілісності її громадян, адже мова становить собою картину світу кожної нації. Роздроблена, уражена суржигом, вона неспроможна збудувати гармонійного, високорозвиненого суспільства”².

Проблемою української мови й освіти в Україні сьогодні зацікавлені й інші вітчизняні дослідники (Світлана Румянцева³, Наталя Ломінська⁴ та інші⁵). Їх позиція щодо необхідності підтримки рідного слова зрозуміла, але більш цікавим видається ставлення до окресленої проблеми закордонних учених, зокрема поляків, які не стоять осторонь українських питань. Польські науковці не лише провели ґрунтовні дослідження з вивчення українського питання (Володимир Мокрий⁶, Ярослав Мокляк⁷, Якуб Кошчолек⁸ тощо), а й здійснюють реальні кроки щодо захисту українського слова.

Отже, мова – суть нації, існує мова – існує і нація, з розвитком мови розвивається й цивілізація. Саме з боротьби за мову здебільшого починається боротьба народів за свої права. І ця теза підтверджується українською історією⁹.

¹ *Ukrayins'ka mova u XX storichchi: istoriya linhvotsytu*, red. L. Masenko, V. Kubaychuk, O. Dems'ka-Kul'chyts'ka, K. 2005, s. 399; L. Masenko, *Movna sytuatsiya Kyjeva: den' s'ohodnishniy ta prydedshniy*, K. 2001, s. 92; *Movno-kul'turna sytuatsiya v Ukrayini*, „Dyvoslovo” 2001, nr 10, s. 7–11; *Mova i natsiya*, „Kyiviv'skyi zhurnalist” 2004, nr 1, s. 17–24; *Mova i suspil'stvo: Postkolonial'nyy vymir*, Kyiv 2000; L. Masenko, *Mova i polityka*, Kyiv 1999, s. 100.

² L. Masenko *Bilinhvizm i surzhyk: mizh movoyu ta „yazykom”*, http://www2.kspu.kr.ua/filology/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=110 (data dostepu: 10 X 2016).

³ S. Rumyantseva, *Movne pytannya v diyal'nosti natsional'noyi intelihentsiyi Naddnipryans'koyi Ukrayiny (1900–1917 rr.)*, dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01, Kyiv 2002, s. 196.

⁴ N. Lomins'ka, *Movna polityka v haluzi osvity v Ukrayini ta natsional'na svidomist': istorychnyy analiz: Navch. pos. Ostroh–DEKALB (SSHA) 2001*, s. 167.

⁵ *Movna polityka ta movna sytuatsiya v Ukrayini: analiz i rekomendatsiyi*, red. Yu. Besters-Dil'her, Kyiv 2008, s. 363; O. Lyubar, M. Stel'makhovych, D. Fedorenko, *Istoriya ukrayins'koyi shkoly i pedahohiky*, navch. pos., red. O. Lyubar, Kyiv 2003, s. 418.

⁶ *Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców*, red. W. Mokry, Kraków 2010, s. 316.

⁷ J. Moklak, *W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892*, Kraków 2004, s. 318.

⁸ J. Kościółek, *Język ukraiński wobec wyzwań współczesnej sytuacji społeczno-politycznej na Ukrainie*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3, s. 449–456.

⁹ O. Morozova, *Movnyy faktor yak hovyvnyy pryntsyv tsyvilizatsiynoho rozvytku Ukrayiny v kintsy XIX – na pochatku XX stolittya*, „Naukovi pratsi: Naukovo-metodychny zhurnal” 2008, t. 88, vyp. 75, s. 46–50.

Так склалося історично, що український народ століттями знаходився під чужоземними впливами. Мова, освіта та інші сфери буття людини були об'єктами русифікації, полонізації, румунізації, мадяризації тощо. Особливо показовим у цьому плані є період кінця XIX – початку XX століття.

На кінець XIX ст. західноукраїнські землі не лише не були єдиним цілим із землями Наддніпрянської України, а навіть були роз'єднані між собою. Після утворення в 1867 р. Австро-Угорської імперії Галичина й Буковина стали провінціями Австрії, а Закарпатська Україна входила до складу Угорщини. Різна політична, економічна та релігійна ситуація наклала відбиток і на розвиток національної самосвідомості населення цих територій, зокрема на їх ставлення щодо українського питання взагалі.

У Галичині українськомовні заклади освіти перетворювалися на школи з польською мовою викладання, українські гімназії – на утраквістичні (двомовні)¹⁰. Населення Буковини зазнавало постійних утисків із боку румунів і німців, не могло домогтися визнання належного статусу української мови. Румунська мова була мовою викладання в усіх школах Буковини, українці постійно обмежувалися в праві вступу до навчальних закладів, студентам, які відвідували румунські лекції, навіть давали стипендію¹¹. Однак, порівняно з Галичиною, наприкінці XIX ст. тут склалися кращі умови для поширення руху за права української мови.

Найзанедбанішою в національному плані серед усіх українських земель Австро-Угорщини була Закарпатська Україна. Угорці проводили жорстку політику позбавлення українців їх національних прав. Одна з впливових будапештських газет „Pesti Hirlap” заявляла: „Національних агітаторів [неугорської національності. – О.М.] треба арештовувати. Народ ми спочатку подужаємо, а потім шляхом мирної культури помадяримо”¹². На переломі сторіч цей процес зайшов уже так далеко, що один угорський публіцист, подорожуючи 1901 р. по Підкарпатській Русі, міг написати про українців таке: „Вони чисті мадяри (...), вони спілкуються тільки по-мадярськи. Вони закінчують мадярські школи й одружуються з інтелігентними мадярськими жінками. Коротше, вони мадяри з голови до п'ят (...)”¹³.

Однак, не дивлячись на такі несприятливі політичні умови для розвитку рідного для українців слова, свідомі представники українського населення завжди бо-

¹⁰ *Statti ta retsenziyi V. Doroshenka 1908–1911 rr.*, Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv m. L'vova (dalej: CDIAL), f. 401, Redaktsiya zhurnalu „Literaturno-naukovyy visnyk”, op. 1, spr. 52, ark. 329; *Interpelyatsiya deputatu derzhavnoyi Dumy u Vidni Olesnyts'koho Yevhena avstriys'koy vladi ta statiya pro orhanizatsiyu shkil z vykladanniam na ukrayins'koy movi*, CDIAL, f. 309 „NTSH”, op. 1, spr. 2775, ark. 1.

¹¹ *Dukhovna seminariya v Chernivtsyakh*, „Bukovyna” 1886, ch. 13, s. 1–2; *Novyy sposib rumunizatsiyi*, „Bukovyna” 1889, ch. 18, s. 6.

¹² D.D., *Uhors'ka Rus'*, Kyiv 1914, s. 25.

¹³ P. Mahochiy, *Formuvannya natsional'noyi samosvidomosti: Pidkarpats'ka Rus' (1848–1948)*, Uzhhorod 1994, s. 46.

ролися за права української мови. У свій час С. Єфремов, один із найяскравіших виразників потреб народу щодо українізації навчальних закладів, видатний просвітитель, застерігав: „Кайдани і гніт над мовою завжди були безсилі затримати її розвиток”¹⁴. У результаті українці вдалися до запеклої боротьби за відстоювання прав української мови. Головна увага приділялася впровадженню української в мови в навчальних закладах.

Національний рух українців Галичини, який став розгортатись під впливом ідей наддніпрянських українців, розпочався кількома десятками років пізніше, ніж у Росії, але це відставання було скоро ліквідовано. Саме Галичина стала провідником боротьби за права української мови. Типова риса національного відродження в західноукраїнських землях – це його офіційний, лояльний до віденського уряду характер, адже українська народність Галичини була захищена конституцією 1867 р., що гарантувала основні громадянські права та уможлиблювала політичну активність: „Усі народності держави, що належать до різних рас, рівноправні: кожна має непорушне право зберігати й плекати свою національність і свою мову”¹⁵.

У процесі цієї боротьби можна виділити три етапи:

1. 80. рр. XIX ст. – 90. рр. XIX ст. – зародження та розгортання руху (вимоги української школи стали виставлятися на офіційному рівні);
2. 1900–1910 рр. – масовий національний рух (застосовувались усі методи боротьби, в русі брали участь усі верстви населення, особливо яскраво боротьба проявилася у Львівському університеті);
3. 1910–1917 рік – спад та згортання руху.

Перший період був важливим для процесу боротьби за україномовну освіту. Саме тоді населення Галичини заявило, що воно буде рішуче відстоювати права рідної мови. Майже всі верстви населення були задіяні у русі. Це знаменувало відродження українського народу.

У результаті на галицьких землях поширюється україномовна преса¹⁶, створюються перші українські підручники, засновуються національні організації („Прогрес”, 1868 р.; культурно-наукове товариство ім. Шевченка, 1873 р.). Розвиток національної освіти розпочався з обговорення питання в пресі, на конференціях, створенням української наочності, додаткової та довідкової літератури. Багато уваги питанню україномовної освіти приділяла преса, на сторінках якої досить гостро

¹⁴ S. Ėfremov, *Zametki na tekushchiye temy*, „Kiyevskaya starina” 1905, nr 5, s. 203; nr 4, s. 100.

¹⁵ Yu. Shevel'ov, *Ukrayins'ka mova v pershiy polovyni dvadtsyatoho stolittya (1900–1941). Stan i status*, Myunkhen 1987, s. 18.

¹⁶ *Bor'ba za ukrayn'skyi unyversytet*, „Ukraynskaya zhyzn” 1913, nr 1, s. 115; *Za ridnoyu vysshoyu shkoloyu*, „Dilo” 1912, ch. 118, s. 1–3; *Memorial l'viv's'kykh ukrayins'kykh tovarystv do tsentral'noho kerivnytstva z 15.04.1910 r. v spravi zasnuvannya ukrayins'koho unyversytetu u L'vovi*, „Nasha shkola” 1910, kn. 2, s. 78–79.

висловлювали свої думки щодо впровадження української мови в освітній процес провідні діячі українського руху¹⁷. На захист рідної мови в школі виступили „Прогресисти”, громади, політичні діячі, студентські та вчительські організації, що мали на меті „боронити права української мови”¹⁸. Активним захисником вищої школи з рідною мовою навчання виступила молодь.

У цей час українці вдавалися переважно до легальних методів боротьби. Подавалася маса меморандумів і петицій до галицького сейму та шкільної ради, віденського уряду і парламенту з проханням змінити дискримінаційний стан у шкільництві¹⁹.

Важливе місце займали вимоги відкриття українських початкових та середніх шкіл у Львові, паралельних українських класів при гімназіях, зрівняння права польської та української мов у шкільних закладах, зміни навчальних планів та видання українських підручників і посібників, припинення утисків українських учителів та переслідування діячів, заснування українського університету.

Результатом творчих пошуків населення Галичини стало виникнення у Львові з початком 1884–1885 шк. р. народної школи з українською мовою викладання, української чоловічої 4-класової школи, де навчання велося рідною мовою²⁰. У подальші роки кількість україномовних початкових навчальних закладів збільшувалася. Влада не бачила в них великої загрози.

Українська середня освіта була в гіршому стані. Уряд не бажав виховувати національно свідому українську інтелігенцію, однак українцям вдалося домогтися певних перемог. У 1874 р. було дозволено навчання рідною мовою в середніх навчальних закладах. У 1887 р. відкрито першу українську гімназію в Перемишлі: спочатку у вигляді паралельних українських класів, згодом вона стала повною. З вересня 1892 р. цісар Франц-Йосиф дозволив заснувати державну гімназію з українською мовою навчання в Коломиї²¹. У 1893 р. тут створено паралельні українські класи, а в 1900 р. гімназія стала повною. У 1898 р. виникла україномовна гімназія в Тернополі (1906 р. – стала самостійною)²².

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ *Utrakvizm v shkolakh serednikh*, „Shkol'na chasopys” 1886, ch. 7, s. 55.

¹⁹ *Vidozva*, „Shkol'na chasopys” 1886, ch. 7, s. 1–2; *Vnesenye posla Yu. Romanchuka*, „Shkol'na chasopys” 1884, ch. 19, s. 148–149; *Memorial bukovynskoho pravoslavnoho dukhovenstva russkoy narodnosti*, Chernovtsy 1899, s. 13; *Memorial tovarystva “Uchytel's'ka hromada” do ts. k. Krayevoyi Shkil'noyi Rady v spravi nauky ukrayins'koyi moyu y literatury v serednikh shkolakh z pol's'koyu vyk ladovoyu movoyu*, „Nasha shkola” 1910, kn. 1, s. 76–80; *Memorial Tovarystva “Uchytel's'ka Hromada” do ministra-prezydenta bar. Beka y ministra Prosvity Markheta v spravi zasnuvannya ukrayins'koho universytetu u L'vovi*, „Nasha shkola” 1909, kn. 1–2, s. 142–153.

²⁰ *Druha narodna shkola z rus'kym vykladovym yazykom u L'vovi*, „Shkil'na chasopys” 1884, ch. 10, s. 73–75; *Delo rus'koyi narodnoyi shkoly u L'vovi mayzhe polahodzhene*, „Shkil'na chasopys” 1884, ch. 17, s. 141.

²¹ *Ювілейна книга української гімназії в Тернополі (1898–1998)*, ред. С. Яреми, Тернопіль–Львів 1998, s. 27.

²² I. Kurlyak, *Ukrayins'ka himnaziyna osvita u Halychyni (1864–1918 rr.)*, L'viv 1997, s. 10–13.

Щодо вищої освіти, то тривалий час австро-угорські власті були непоступливими в цьому питанні. Лише під тиском громадськості в 1894 р. у Львівському університеті була відкрита кафедра історії України, яку очолив Михайло Грушевський. Ставилося питання про відкриття кафедри математики з українською мовою викладання²³.

У 1880-х рр. виникли перші національні освітньо-шкільні об'єднання: „Руське Товариство Педагогічне” (РТП, Львів, 1881 р.); „Руська школа” (Чернівці, 1887 р.), які на офіційному рівні починають виступати на захист української школи. Результатом творчих пошуків західноукраїнських педагогів стала перша в історії Галичини програма розбудови української національної школи, оприлюднена 26 березня 1884 р.²⁴

Наприкінці 1890-х рр. на західноукраїнських землях відбувається політизація національного руху, завершується перехід до масового національного руху українців. Уперше питання про українське урядування й відкриття українських кафедр публічно поставило загальноакадемічне віче в Коломиї 15 вересня 1880 р., а через два роки, 7 серпня 1882 р., це було чітко заманіфестовано на загальноакадемічному вічі за участю 130 студентів вищих шкіл Галичини²⁵.

Однак не слід забувати про одну особливість мовної ситуації в Галичині: західноукраїнське населення виступало за права живої народної мови. Це не була літературна мова, якою користувались автори Наддніпрянської України і яка вважалася взірцем для всієї країни. Однак саме ця обставина й сконсолідувала населення Галичини для ведення досить активної боротьби за права рідної мови.

Другий період характеризується тим, що на початку ХХ ст. активізувався національний рух українців, посилилась активність політичних сил, з'явилася тенденція до згуртування. Майже всі верстви населення стали на боротьбу за права рідної мови. Учасники руху починають віддавати перевагу нелегальним методам боротьби.

Яскравою сторінкою боротьби галицького населення за право рідної мови в навчальних закладах стала боротьба за існування українського університету. Так, починаючи з 1900 р., у Львівському університеті професор К. Студинський почав викладати історію української літератури з кінця XV ст., професор О. Колесса – історію української літератури XIX ст., професор Кокоруздь – українську мову²⁶.

²³ CDIAK, f. 146, op. 51-a, spr. 975, ark. 1–5.

²⁴ I. Yehorova, *Stanovlennya systemy natsional'noho vykhovannya na Zakhidniy Ukraini (druha polovyna KHKH – pochatok KHKH stolittya)*, „Osbita y vykhovannya v Pol'shchi y Ukraini (XIX–XX st.)”. *Materialy mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi* (20–22 travnya, 1998 r., Nizhyn), ch. 1, Nizhyn 1998, s. 248.

²⁵ B. Yakymovych, *Ukrayins'kyi tayemnyy universytet u L'vovi i Ukrayins'kyi Vil'nyy universytet: do pytannya genezy*, „Naukovyy zbirnyk Ukrayins'koho Vil'noho Universytetu” 1993, t. 16, s. 22.

²⁶ *Ukrainskiye kursy vo L'vovskom universitete*, „Kiyevskaya starina” 1903, nr 2, s. 91.

Про потребу в заснуванні вищого україномовного навчального закладу заявили українські політичні партії, про це говорили демонстранти й страйкарі²⁷. У цей час з'явився новий вид протесту – сецесія (відокремлення), коли українські студенти одночасно перейшли з полонізованого Львівського університету до університетів Відня і Праги²⁸.

На початку ХХ ст. галицька інтелігенція проявила ініціативу. У 1908 р. були створені приватні гімназії в Копичинцях і Яворові, у 1909 р. – Рогатині й Городенці. Згодом з'явилися українські приватні гімназійні курси в Буську та Збаражжі²⁹. Загальна освіта українських дітей у Галичині між 1900 і 1914 рр. поволі, але неухильно покращувалась. Успіхи, однак стосувалися тільки початкової школи; українських гімназій було мало, а в університетах українською мовою викладали лише суто українські предмети.

Так, у 1911 р. у Галичині було 2514 урядових початкових шкіл з українською мовою навчання і, крім того, у 1024 школах українська мова була обов'язковим предметом освіти³⁰. На Буковині в цьому ж році українських народних шкіл нижчого типу було 216, а українська мова вивчалася як обов'язкова у 23. Кількість українських класів у початкових школах вищого типу складала 313 (із 696). На Закарпатті склалася значно гірша ситуація. У період із 1968 по 1915 р. тут ліквідували всі 313 українські та 82 утравквістичні школи. Йшла активна мадяризація краю³¹.

Щодо середньої освіти, то на поч. ХХ ст. у Галичині урядових гімназій з українською викладавкою мовою було 5 (у Львові, Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станіславі)³² й 4 утравквістичні (у Бережанах, Стрию, Рогатині, Яворові) із викладанням українською мовою частини предметів. Буковина мала одну українську гімназію у Вижниці й дві українсько-німецьких (у Чернівцях і Кіцмані)³³.

Вагомий вплив на розгортання руху за українізацію на українських землях мала революція 1905–1907 рр. в Російській імперії. Виступи населення стають більш тривалими, широкомасштабними, масовими. Сприяли боротьбі й репресії проти української інтелігенції в Росії, яка продовжувала свою діяльність уже в Галичині.

На жаль, Світова війна остаточно зупинила всякі дії щодо українізації. За таких умов показовою залишилася тільки кількість рідномовних початкових навчальних

²⁷ V. Kachmar, *Za ukrajins'kyj universytet u L'vovi. Ideja natsional'noji vyshchoji shkoly u suspil'no-politychnomu zhytti halys'kykh ukrajintiv (k. XIX – p. XX st.)*, L'viv 1999, s. 34–35.

²⁸ *K goneniyam na rusynskij yazyk v Galichine*, „Kiyevskaya starina” 1903, nr 6, s. 193–194.

²⁹ *Ukrayins'ki pryvatni himnaziyi v 1910/11 shk. r.*, „Nasha shkola” 1910, kn. 4, s. 73–79.

³⁰ *Ukrainskij vopros. Sostavleno sotrudnikami zhurnala „Ukrainskaya zhizn'”*, izd. 3, Moskva 1917, s. 95.

³¹ *Rozvytok narodnoji osvity i pedahohichnoji dumky na Ukrayini (X – p. XX st.)*, Kyiv 1991, s. 353.

³² *Ukrainskij vopros...*, s. 95.

³³ M. Kuhutyak, *Problema ukrajins'koho universytetu v suspil'no-politychnomu rusi skhidnoji Halychyny (1848–1918)*, „Naukovyy zbirnyk Ukrajins'koho Vil'noho uniwersytetu” 1993, t. 16, s. 18–19.

закладів на західноукраїнських землях: 1911 р. – 2514 урядових початкових шкіл з українською мовою навчання, 1913 р. – 2613³⁴. У 1912 р. тут було 7 державних українських гімназій, планувалося відкриття декількох класів української приватної середньої школи³⁵. На початок війни в Австрії було 8 державних українських гімназій (Львів, Перемишль, Тернопіль, Коломия, Станіслав, Вижниця, Кіцмань, Чернівці) та 4 приватні (Рогатин, Яворів, Городенка, Львів)³⁶. У зимовому семестрі 1912 р. у Львівському університеті читалися українською мовою 16 курсів, не рахуючи практичних занять. Перед світовою війною тут було 8 українських кафедр та 4 доцентури³⁷.

Після завоювання австрійської України царським урядом у 1914–1915 рр. українська освіта стала об'єктом русифікації. Проте не маючи змоги впроваджувати рідну мову в навчальних закладах Галичини, українці сприяли її введенню в освітніх установах інших місцевостей³⁸.

Не дивлячись на те, що напередодні та у часи I Світової війни відбувся спад в українізаційному русі, опір українців асиміляції не пройшов безслідно. Вже наприкінці 1918 року гасла за права рідної мови перетворились на гасла власної держави, що згодом призвело до формування Західноукраїнської Народної Республіки.

Отже, у вересні 1918 р. у Львові було сформовано Український Генеральний Військовий Комісаріат (УГВС), який розпочав роботу з підготовки збройного повстання. 16 жовтня 1918 р. було видано маніфест Австро-Угорського імператора Карла про перебудову імперії на федерацію. 18 жовтня 1918 р. у Львові була створена Українська Національна Рада (очолив Є. Петрушевич), яка поставила питання про об'єднання західноукраїнських земель. Українська Національна Рада постановила про утворення на українських землях Австро-Угорщини єдиної Української держави. 1 листопада 1918 р. українські військові формування на чолі з Д. Вітовським захопили найважливіші об'єкти Львова та Східної Галичини. 9 листопада 1918 р. відбулося створення першого українського уряду – Державного Секретаріату (очолив К. Левицький). І, нарешті, 13 листопада 1918 р. проголошена самостійна незалежна ЗУНР (президентом згодом став Є. Петрушевич). Була утворена Українська Галицька Армія (УГА) на чолі з М. Омеляновичем-Павленком.

Одним із перших завдань, що постало перед урядом, було проголошення української мови державною. Однак формування нової держави проходило в умовах протистояння з поляками, що претендували на панування в Галичині. Отже, вже 21 листопада 1918 р. польські війська захопили Львів. У свою чергу, 11 листопада

³⁴ *Ukrainskiy vopros...*, s. 95.

³⁵ *Ukrayins'ka real'na shkola u L'vovi*, „Dilo” 1912, ch. 68, s. 3.

³⁶ *Ukrainskiye gimnazii*, „Ukrainskaya zhizn” 1913, nr 3, s. 91–92.

³⁷ Н. Вас'кович, *Shkil'nytstvo v Ukrayini (1905–1920)*, Myunkhen 1969, s. 21.

³⁸ *Ukrayins'ki himnaziyni kursy u Vidni v 1916–1917 rr.*, Viden' 1917, s. 3–5.

1918 р. румунські війська захопили м. Чернівці, а 15 січня 1919 р. чехословацькі війська захопили м. Ужгород. Окупаційна влада активно проводила асиміляційну політику щодо українців, насаджуючи їм перш за все власну мову: польську, румунську, німецьку тощо.

4 січня 1919 р. було сформовано новий уряд ЗУНР на чолі з С. Голубовичем. Вже 22 січня у Києві відбулося урочисте проголошення Акта злуки ЗУНР та УНР в єдину соборну Українську Народну Республіку. ЗУНР офіційно припинила існувати й отримала назву „Західна Область Української Народної Республіки” (ЗОУНР). Але вже наприкінці лютого 1919 р. за результатами Паризької мирної конференції майже половина Східної Галичини (Львів і Дрогобиччина) відійшла до Польщі. Воєнні дії між українцями і поляками відновилися. Однак, у решті решт, доля Східної Галичини склалася на користь поляків. 14 березня 1920 р. за рішенням Антанти ця частина українських земель остаточно відійшла до Польщі. У свою чергу Північна Буковина опинилася у складі Румунії, а Закарпаття – у складі Чехословаччини. Так, втрачаючи власну мову, українці прийшли і до втрати державності.

Сьогодні українська держава також переживає не найкращі часи щодо мовної ситуації, що, у свою чергу, веде до розпорошення нації, занепаду держави. Не лише українські, а й закордонні вчені стурбовані даною проблемою³⁹. Значний внесок у напрямку підтримки рідної мови українців роблять польські науковці.

В умовах розгортання демократичних процесів за Третьою Речі Посполитою, починаючи з 1989 року й становлення незалежної України головним завданням польських й українських вчених стало дослідити питання спільної історії на засадах об'єктивності й розуміння. Учасниками українсько-польського наукового діалогу, а згодом й співпраці, у тому числі у культурній сфері, виступають Ягеллонський університет (Краків), Університет Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), Варшавський університет, а також навчальні заклади й науковці Слупська, Ольштина, Зеленої Гори, Ченстохови, Вроцлава, Торуня, Гданська тощо, а також Львівський національний університет ім. І. Франка, Волинський національний університет імені Лесі Українки у Луцьку, Чорноморський державний університет імені Петра Могили у Миколаєві та багато інших⁴⁰.

Активізували свою дослідницьку діяльність і представники української меншини Польщі, почали діяти спеціалізовані дослідницькі інституції. Довгий час українознавчі дослідження провадили: Фондація Святого Володимира у Кракові,

³⁹ О. Morozova, *Movnyy faktor yak holovnyy pryntsyyp tsvyvilizatsiynoho rozvytku Ukrayiny v kintsі XIX – na pochatku XX stolittya*, „Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyy zhurnal” 2008, t. 88, vyp. 75, s. 46–50; N. Lomins'ka, op. cit., s. 167; *Movna polityka ta movna...*, s. 363; J. Moklak, op. cit., s. 31; J. Kościółek, op. cit., s. 449–456; A. Sawicz, *Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991–1996*, Poznań 2010, s. 378.

⁴⁰ О. Morozova, *Ukrayins'ko-pol's'ki naukovi stosunky: khronolohiya podiy*, „Chornomors'kyu litopys: Naukovyy zhurnal” 2011, vyp. 4, s. 87–91.

голова – Володимир Мокрий, Інститут Центрально-Східної Європи у Любліні, голова – Єжи Ключовські, кафедра україністики Варшавського університету під керівництвом Стефана Козака тощо. Сьогодні – це Південно-Східний Інститут у Перемишлі, що очолює Станіслав Стемпень, Українське історичне товариство в Польщі, голова – Роман Дрозд, дослідницькі центри при університетах Варшави, Кракова, Любліна, Познані, Вроцлава, Гданська, Торуня, Ольштина, Жешова тощо. За сприяння цих та багатьох інших установ вийшла друком низка робіт з проблематики української мови.

Серед польських вчених, що займаються проблемою української мови хотілося б назвати перш за все Володимира Мокрого, до останнього часу професора кафедри українознавства Ягеллонського університету, автора роботи „*Rola rodzimego języka ukraińskiego w zachowaniu tożsamości i w rozwoju kultury narodowej Ukraińców drugiej połowy XVI i pierwszych dziesięcioleci XVII wieku*” та багатьох інших. За його ж редакцією вийшла праця „*Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców*”⁴¹.

Відомим польським істориком, що опікується мовним питанням в Україні є й Ярослав Мокляк з Інституту історії Ягеллонського університету, відділу Історії Східної Європи (праця „*W walce o tożsamość Ukraińców*”, „*The legal basis of the educational system in Galicia: the issue of the Ukrainian language in the debates and laws of the Galician Diet*”⁴² та інші).

Станіслава Стемпеня з Перемишля теж непокоїть проблема української мови в Україні. Свої думки щодо цього він висловив у статтях, що містяться як на сторінках збірників, виданих у „Південно-Східному науковому інституті” в Перемишлі, так і в інших польських і закордонних виданнях⁴³. Як українські, так і польські вчені переконані, що українська мова з давніх часів мала фундаментальне значення для розвитку самосвідомості і культури українців, без мови не було б народності, нації.

Мова відіграє велике значення не лише для формування й розвитку нації, а й для становлення і процвітання держави. Завдяки плеканню українців стало можливим формування державності на початку ХХ століття. Лідери ЗУНР першим питанням при розбудові новоствореної держави ставили питання про українську мову як державну.

Сьогодні є загроза рідній мові в Україні згідно з нестабільністю політичного курсу країни, збільшенням кризових явищ у державі, і, як наслідок, розвитком ду-

⁴¹ *Język, kultura...*, s. 316; W. Mokry, *Rola rodzimego języka ukraińskiego w zachowaniu tożsamości i w rozwoju kultury narodowej Ukraińców drugiej połowy XVI i pierwszych dziesięcioleci XVII wieku*, [w:] *Język, kultura...*, s. 5–45.

⁴² J. Moklak, op. cit., s. 318; idem, *The legal basis of the educational system in Galicia: the issue of the Ukrainian language in the debates and laws of the Galician Diet (1866–1867)*, „*New Ukraine*” 2001, s. 9–28.

⁴³ S. Stępień, *Spory wokół języka i alfabetu Ukraińców galicyjskich. Druki ukraińskie wydane alfabetem łacińskim w Przemyślu w XIX i XX w.*, [w:] *Ad fontes. Studia in honorem Oleh Kupchyns'kyi septuagenario dedicata*, t. I, Kyiv–Lviv 2004, s. 190–212.

ховної бідності людей, втратою цінності національних особливостей тощо. Як свідчить історія, з втратою рідної мови люди втрачають згодом і свою державу. Уряди країн, що хотіли бачити українські землі у своєму складі, першим чином проводили українських територіях політику, націлену на позбавлення населення рідної мови. Мовні проблеми сьогодення в українській державі потрібно негайно вирішувати на користь української мови. Закордонна громадськість, зокрема польська, активно підтримує українців у їх домаганнях щодо мовного питання.

Bibliografia

- Bor'ba za ukraynyskyy unyversytet*, „Ukraynskaya zhyzn” 1913, nr 1.
CDIAK, f. 146, op. 51-a, spr. 975.
D.D., *Uhors'ka Rus'*, Kyiv 1914.
Delo rus'koyi narodnoyi shkoly u L'vovi mayzhe polahodzhene, «Shkil'na chasopys'», 1884, ch. 17.
Druha narodna shkola z rus'kym vykladovym yazykom u L'vovi, «Shkil'na chasopys'», 1884, ch. 10.
Dukhovna seminariya v Chernivtsyakh, «Bukovyna», 1886, ch. 13.
Ėfremov S., *Zametki na tekushchiye temy*, „Kiyevskaya starina” 1905, nr 5, s. 203; nr 4, s. 100.
Interpelyatsiya deputatu derzhavnoyi Dumy u Vidni Olesnyts'koho Yevhena avstriys'kiy vladí ta stat-tya pro orhanizatsiyu shkil z vykladanniam na ukrayins'kiy movi, CDIAL, f. 309 «NTSH», op. 1, spr. 2775.
Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców, red. W. Mokry, Kraków 2010.
K gonenyam na rusynskiy yazyk v Galichine, „Kiyevskaya starina” 1903, nr 6.
Kachmar V., *Za ukrayins'kyy unyversytet u L'vovi. Ideya natsional'noyi vyshchoyi shkoly u suspil'no-politychnomu zhytti halys'kykh ukrayintsiv (k. XIX – p. XX st.)*, L'viv 1999.
Kościółek J., *Język ukraiński wobec wyzwań współczesnej sytuacji społeczno-politycznej na Ukrainie*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3.
Kuhutyak M., *Problema ukrayins'koho unyversytetu v suspil'no-politychnomu rusi skhidnoyi Halychyny (1848–1918)*, „Naukovyy zbirnyk Ukrayins'koho Vil'noho uniwersytetu” 1993, t. 16.
Kurlyak I., *Ukrayins'ka himnaziyna osvita u Halychyni (1864–1918 rr.)*, L'viv 1997.
Lomins'ka N., *Movna polityka v haluzi osvity v Ukraini ta natsional'na svidomist': istorychnyy analiz*, navch. pos. Ostroh–DEKALB (SSHA) 2001.
Lyubar O., Stel'makhovych M., Fedorenko D., *Istoriya ukrayins'koyi shkoly i pedahohiky*, navch. pos., red. O. Lyubar, Kyiv 2003.
Mahochiy P., *Formuvannya natsional'noyi samosvidomosti: Pidkarpat-s'ka Rus' (1848–1948)*, Uzhhorod 1994.
Masenko L. *Bilinhvizm i surzhkyk: mizh movoyu ta „yazykom”*, http://www2.kspu.kr.ua/filology/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=110.

- Masenko L., *Mova i polityka*, Kyiv 1999.
- Masenko L., *Movna sytuatsiya Kyjeva: den' s'ohodnishniy ta pryvdeshniy*, K. 2001.
- Memorial I'vivs'kykh ukrayins'kykh tovarystv do tsentral'noho kerivnytstva z 15.04.1910 r. v spravi zasnuvannya ukrayins'koho universytetu u L'vovi*, „Nasha shkola” 1910, kn. 2.
- Memorial Tovarystva “Uchytel's'ka Hromada” do ministra-prezydenta bar. Beka y ministra Prosvity Markheta v spravi zasnuvannya ukrayins'koho universytetu u L'vovi*, „Nasha shkola” 1909, kn. 1–2.
- Memorial tovarystva “Uchytel's'ka hromada” do ts. k. Krayevoyi Shkil'noyi Rady v spravi nauky ukrayins'koyi movy y literatury v serednikh shkolakh z pol's'koyu vyk ladovoyu movoyu*, „Nasha shkola” 1910, kn. 1.
- Memorial bukovynskoho pravoslavnoho dukhovenstva russkoy narodnosti*, Chernovtsy 1899.
- Moklak J., *The legal basis of the educational system in Galicia: the issue of the Ukrainian language in the debates and laws of the Galician Diet (1866–1867)*, „New Ukraine” 2001.
- Moklak J., *W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892*, Kraków 2004.
- Mokry W., *Rola rodzimego języka ukraińskiego w zachowaniu tożsamości i w rozwoju kultury narodowej Ukraińców drugiej połowy XVI i pierwszych dziesięcioleci XVII wieku*, [w:] *Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców*, red. W. Mokry, Kraków 2010.
- Morozova O., *Movnyy faktor yak hocvnyy pryntsyyp tsyvilizatsynoho rozvytku Ukrayiny v kintsy XIX – na pochatku XX stolittya*, „Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyy zhurnal” 2008, t. 88, vyp. 75.
- Morozova O., *Ukrayins'ko-pol's'ki naukovi stosunki: khronolohiya podiy*, „Chornomors'kyy litopys: Naukovyy zhurnal” 2011, vyp. 4.
- Mova i natsiya*, „Kyyivs'kyy zhurnalist” 2004, nr 1.
- Mova i suspil'stvo: Postkolonial'nyy vymir*, red. L. Masenko, Kyiv 2000.
- Movna polityka ta movna sytuatsiya v Ukrayini: analiz i rekomendatsiyi*, red. Yu. Besters-Dil'her, Kyiv 2008.
- Movno-kul'turna sytuatsiya v Ukrayini*, „Dyvoslovo” 2001, nr 10.
- Novyy sposib rumunizatsiyi*, „Bukovyna” 1889, ch. 18.
- Rozvytok narodnoyi osvity i pedahohichnoyi dumky na Ukrayini (X – p. XX st.)*, Kyiv 1991.
- Rumyantseva S., *Movne pytannya v diyal'nosti natsional'noyi intelihentsiyi Naddnipyrians'koyi Ukrayiny (1900–1917 rr.)*, dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01, Kyiv 2002.
- Sawicz A., *Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991–1996*, Poznań 2010.
- Shevel'ov Yu., *Ukrayins'ka mova v pershiy polovyni dvadtsyatoho stolittya (1900–1941). Stan i status*, Myunkhen 1987.
- Statti ta retsenziyi V. Doroshenka 1908–1911 rr.*, CDIAL, f. 401, Redaktsiya zhurnalu „Literaturno-naukovyy visnyk”, op. 1, spr. 52.
- Stępień S., *Spory wokół języka i alfabetu Ukraińców galicyjskich. Druki ukraińskie wydane alfabetem łacińskim w Przemysłu w XIX i XX w.*, [w:] *Ad fontes. Studia in honorem Oleh Kupchyns'koyi septuagenario dedicate*, t. I, Kyiv–Lviv 2004.

- Ukrainskiy vopros. Sostavleno sotrudnikami zhurnala «Ukrainskaya zhizn'»*, izd. 3, Moskva 1917.
- Ukrainskiye gimnazii*, „Ukrainskaya zhizn'” 1913, nr 3.
- Ukrainskiye kursy vo L'vovskom universitete*, „Kiyevskaya starina” 1903, nr 2.
- Ukrayins'ka mova u XX storichchi: istoriya linhvotsytu*, red. L. Masenko, V. Kubaychuk, O. Dems'ka-Kul'chyts'ka, K. 2005.
- Ukrayins'ka real'na shkola u L'vovi*, „Dilo” 1912, ch. 68.
- Ukrayins'ki himnaziyni kursy u Vidni v 1916–1917 rr.*, Viden' 1917.
- Ukrayins'ki pryvatni himnaziyi v 1910/11 shk. r.*, „Nasha shkola” 1910, kn. 4.
- Utrakvizm v shkolakh serednikh*, „Shkol'na chasopys'” 1886, ch. 7.
- Vas'kovych. H., *Shkil'nytstvo v Ukraini (1905–1920)*, Myunkhen 1969.
- Vidozva*, „Shkol'na chasopys'” 1886, ch. 7.
- Vnesenye posla Yu. Romanchuka*, „Shkol'na chasopys'” 1884, ch. 19.
- Yakymovych B., *Ukrayins'kyy tayemnyy universytet u L'vovi i Ukrayins'kyy Vil'nyy universytet: do pytannya genezy*, „Naukovyy zbirnyk Ukrayins'koho Vil'noho Universytetu” 1993, t. 16.
- Yehorova I., *Stanovlennya systemy natsional'noho vykhovannya na Zakhidniy Ukraini (druha polovyna KHKH – pochatok KHKH stolittya)*, „Osvita y vykhovannya v Pol'shchi y Ukraini (XIX–XX st.)”. *Materialy mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi (20–22 travnya, 1998 r., Nizhyn)*, ch. 1, Nizhyn 1998.
- Za ridnoyu vysshoyu shkoloyu*, „Dilo” 1912, ch. 118.
- Ювілейна книга української гімназії в Тернополі (1898–1998)*, ред. С. Яреми, Тернопіль–Львів 1998.

Ukrainian language education as an important determinant of Ukrainian statehood: a historiographical analysis of the problem

Summary: The article discusses the Ukrainian struggle for Ukrainian language education in Western Ukraine as an important contributor to the establishment of the West Ukrainian People's Republic. The author analyzes Ukrainian and Polish literature on the subject. The article emphasizes that Ukrainian National Revival, in particular the revival of the Ukrainian language, played a significant role in efforts aiming to preserve and promote Ukrainian ethnicity, nationality, and civilization. These processes are widely discussed in both Ukrainian and Polish historiography. A thorough analysis of Ukrainian and foreign literature is needed to objectively interpret linguistic processes in Ukraine. At present, the Ukrainian language is undermined by political strife and economic crises, and the resulting spiritual poverty and loss of national values. These problems must be urgently addressed to promote the Ukrainian language. Foreign communities, in particular Polish people, actively support Ukrainians in their efforts to increase usage and facilitate the development of the Ukrainian language.

Keywords: Ukrainian language, West Ukrainian People's Republic, historiography